

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа с. Бояровка
Каа-Хемского района Республики Тыва

СОГЛАСОВАНО

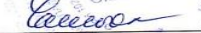
ЗУВР школы

Биче-оол О.А. / /

от «24 августа» 2023

УТВЕРЖДЕНО

директор школы

Чаш-оол О.С. / /

от «25 августа» 2023

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

По внеурочной деятельности (курсу)

«Төрээн дылым-эртине байлаам»

наименование предмета(курса)

9 класс

на 2023-2024 учебный год

Составитель:

Ховалыг Чойгана Оюн-ооловна,

учитель родного(тывинского)

языка и литературы

высшей квалификационной категории

Тайылбыр бижик

Тыва дыл – аныяк бижиктиг дылдарның бирээзи. Тыва дылды башкылаашкынын шынарын бедидиринче башкыларга кол сорулга салдынган. Келир уенин салгакчылырын торээн дылынга ынак, ону унелеп билир кылдыр ооредир, кижизидер. А ону канчаар боттандылары башкыларнын чогаадыкчы чоруундан, кичээлге янзы буру аргалар, методтарны ажыглаарындан хамааржыр. Кичээлдер уругларга солун, чаа чуулдерни берип, кичээнгейин хаара тудуп турар . Амгы үеде ооң янзы-бүрү талаларын шинчилээр ажылдарны чүгле дыл эртемденнери чорудуп турар эвес, аңаа өөреникчилер шичилел ажылдар дузазы-биле база хире-шаа-биле киржип турар.

Тывызыксыг тыва дылым деп программаны тургузарда орус дылдын «Занимательная грамматика», «Занимательный русский язык» деп программаларны ооренип коргеш, анаа даянып тыва дылга ажыглап болгу дег чуулдерге ундезилеп уннер, ужуктер, состер –биле оюн хевирлиг онаалгаларны, мергежилгелерни, айтырыгларны, бодалгаларны, кроссворд, ребустарны тургускаш ажыглаарга оореникчилернин угаап бодаары, состерни шын бижири, бижик демдектерин сагыыры база дыл талазы-биле билии быжыгып ханылаарынга салдарлыг .

Оюн хевирлиг онаалгаларны, мергежилгелерни, айтырыгларны, бодалгаларны, ребустарнын, кроссвордтарны, состер, ужуктер, уннер-биле ажылдарны методика ёзугаар кажан ажыглап болурун мынчаар сумелеп турар:

1. Теманы ооренип дооскаш, уругларнын билиин хынаар сорулга-биле чорудар
2. Туннел болгаш катаптаашкын кмчээлдернин онаалгаларынга оюннар дузазы-биле хынаары
3. Кичээлден дашкаар ажыл-чорудулганы кыска уе тургузунда ажыглаар мергежилгелерни башкы уругларнын харназынын аайы –биле дууштур, бодунуу-биле таарыштыр тургузуп алыр

Ол ышкаш Россия Федерациязының школалары амгы үеде федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттары ёзугаар ажылдап эгелээн болгаш өөредилге планнарында аңаа тускай шактарны аңгылаан.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулга, кичээлге бодаарга, өөреникчилерниң эстетиктиг культуразын элээн делгемчидер. Моон алгаш көөрге, өөреникчилерни кичээлден дашкаар ажил-чорудулгаже хаара тудары – амгы үениң негелдези. Тыва дыл, литературлуг номчулга кичээлдеринге уругларның сонургалын бедидериниң бир аргазы – кичээлден дашкаар ажил-чорудулгаже кирири.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулга – өөредиглиг болгаш кижизидилгелиг класстан дашкаар чорудар ажилдарның бирээзи. Ооң өөредиглиг ужур-дузаны: өөреникчилерниң кичээлдерге алган билиглерин болгаш чаңчылдарын немээр, делгемчидер база ханыладыр; бердинген темазынга хамаарышкан материалдар чыып, оларны системажыдып, сайгарып, түңнел үндүреринге өөредир; словарьлар болгаш өске-даа немелде литература-биле таныжар; кежээлер, мөөрейлер, делгелгелер организаастаар; көргүзүг материалдары белеткээр — бо бүгү өөреникчилерниң бот-идепкейин болгаш сонургалын бедидеринге улуг ужур-дузалыг.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың темазын шилээниниң чугулазы

Дыл — ниитилелде эң-не кол шимчедикчи чепсек. Өөреникчи кижини бодунуң төрөөн дылының тыптып сайзырап келген төөгүзүн, ооң ниитилелде амгы үеде туружун сайгарып боданып өөренири амгы үениң негелдези. «Тыва дыл» эртемин өөредир шактарның эвээжи-биле уругларга немелде кичээлди шак бо эртемге эрттирери чугула чүүл болуп турар. Ооң-биле чергелештир уругларның эртемге сонургалын көдүрүп, төрөөн дылынга ынакшылын күштелдирер.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың сорулгалары

Өөредиглиг:

- өөреникчилерни «Тыва дыл» эртеминге сонургалдыг кылдыр өөредир;
- тыва дылды амыдырал-биле холбап, бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-шынарлыг, чогаадыкчы арга-шинектиг кижини хевирлээр;
- уругларны бот-тывынгыр, чогаадыкчы ажилдап өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр;

— аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

— сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;

— кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;

— хамааты бот-медерели бедик, ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир

— номчулгага сонуургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Планнаттырган түңнелдер (ФКӨС-туң негеледелери-биле):

Предметтиг түңнелдер (предметные):

— тыва дылдың теориялыг билиглери;

— төрөөн чериниң төөгүзү;

— тыва дылдың тывылганы;

— тыва дылдың адырларынга янзы-бүрү интеллектуалдыг оюннарның билиглери (лексика, фонетика, грамматика)

Бот-тускайлаң түңнелдер:

— мөзү-шынары бедик, бот-сайзыраңгай чогаадыкчы кылдыр ажылдап өөрөнгени;

— ада-өгбезиниң төөгүзүн, чаагай чаңчылдарын билип чоруур кылдыр хевирлээри;

— тыва чоннуң, күрүнениң төлээзи кылдыр санап, ооң улусчу ужурларын сагып, салгап кижизидери;

— төрөөн чуртунга, ие дылынга, чонунга хумагалыг, ынак болур;

— бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-углап, бот-сайзырадып билир;

- чаа билиглер шингээдип алырын медреселдиди-биле угаап билир;
- патриотчу тура-соруктуг, күш-ажылга ынак, эртем-билигже чүткүлдүг, кадык амыдыралдыг болур.

Метапредметтиг түннелдер:

- чүге өөренириниң сорулгаларын билип, ону янзы-бүрү аргалар-биле чедип алырын билир;
- чидиг айтырыгларны чогаадыкчы арга-биле дилеп тывары;
- кылыр чүүлүн сорулгазының аайы-биле күүседип, планнап, доозуп билир;
- өөрөнгөн чүүлдерин системажыдып билир;
- янзы-бүрү медээ алыр чүүлдерни тып билири (словарьлар, номнар, интернет четкизинде сайтылар, энциклопедиялар, библиотека, картотека, номчулга залы...)
- кижиги бүрүзүнүң бодалын дыңнап, чөпшээрежиң, эдип билири;
- коллективтиг ажилдажылга үезинде кылыр чүүлүн хуваап, демнежиң, юодунуң үлүүн кирип, бот-боттарын хынажып билири;
- тыва дылдың өске эртемнер-биле холбаалыын болгаш ооң ужур-утказын билири;
- тыва дылга хамаарышкан билиглерин билдилег ажыглап, бедик чугаа культуралыг болур.

Программаның утказы

«Тывызыксыг тыва дылым» деп кичээлден дашкаар ажил-чорудулгага планнаттынган программа 34 шакка планнаттынган. Программа 9-ку класстын оореникчилеринин назы-харынга дууштур тургустунган. Неделяда 1 шак. Программа ниитизи-биле уругларның ниити кругозорун, культуразын бедидип, дыл-домаан сайзыратпышаан, колдуунда янзы-бүрү оюннар хевиринге эртер.

Программа 34 шакка кордунген.

9 класс
(34шак)

Программаның кезээ	Тема	Шагы	Өөреникчинин ажил-чорудулгазы	Кичээлдин хевири	Өөредилгенин курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
---------------------------	-------------	-------------	--------------------------------------	-------------------------	--

<p>Дыл дугайында ниити билиглер</p>	<p>Тыва дыл – эрте-бурун шагдан амгы үеге чедир тыва чоннун культура болгаш төөгүзүнүң кадагалакчызы</p> <p>Тываның девискээринге ажыглап турган бижиктер</p>	<p>3</p>	<p>Чоннуң төөгүзүн болгаш культуразын билип алырынга төрөөн дылдың ужур-дузазының дугайында чугаага киржир.</p> <p>Тываның девискээринде бижиктер тураскаалдарын, оларның төөгүзүн номчуп сонуургаар, интернет четкизинден, музейден көөр.</p> <p>Тываның хаяларында бижиктер дугайында эртем-шинчилелдиг ажылдарны сонуургаар.</p> <p>Барыын-Хемчиктиң Бижиктиг-Хаяда болгаш Улуг-Хем девискээринде хаяларда чуруктар (петроглифтер), Орхон-енисей бижиктериниң дугайында база төвүт, моол бижиктерни ажыглалының дугайында дыннадыглар, презентацияларны белеткеп, семинарга киржир.</p> <p>Тыва дылдың шинчилекчилери болгаш оларның эртем</p>	<p>Кичээл-лекция, беседа</p> <p>Кичээл-экскурсия</p> <p>Кичээл-семинар</p>	<p>Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Национал музейниң бижикке хамаарышкан делгелгези (сайтызы: музейтыва.рф)</p>
-------------------------------------	---	----------	---	--	---

			ажылдарының чижектери-биле таныжар. Тыва дылдың хевирлерин ылгап тодарадыр. Тыва дугайында сөзүглелдерни сайгарар, сөс курлавырын байыдар, төрөөн чериниң дугайында билиглерин делгемчидер. Сөзүглелдерден херек медээлерни тывар. Чогаадыг бижииринге медээлерни чыыр		
Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	Цитата – дорт чугааның бир хевири	2	Дорт чугаалыг домактарга бижик демдектерин катаптаар. Аас болгаш бижимел чугаага (чогаадыгларга, эдертиглерге база о.ө) цитаталарны шын ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Сөзүглелдер
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг “Төрөөн дылым –эртине-байлаам”</i>	1	Мурнунда кичээлдерге алган билиглеринге даянып, чогаадыгны бижиир. Төрөөн дыл дугайында цитаталарны ажыглаар. Шын бижилгениң дүрүмнерин сагыыр	Чугаа сайзырадылгазы	
Синтаксис болгаш пунктуация	Нарын домактарның бөлүктери	1	Нарын домактарның бөлүктөрүн чагырышпаан, чагырышкан деп ылгап билир, оларның кезектериниң аразында холбажыр аргаларын тодарадыр	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
	Чагырышпаан нарын домактың кезектериниң	2	Чагырышпаан нарын домактың кезектериниң каттыжар аргаларын тодарадыр, аңаа бижик	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,

	каттыжар аргалары		демдектерин шын салыр. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл</i>	1	Хыналда ажылды күүседир, нарын домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Билиглер хыналдазы	
	Чагырышкан нарын домактарны чугааның стильдериниң аайы-биле ажыглаары	5	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак, оларның холбажыр аргалары тодарадыр. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын аңгылаар, оларны чугааның стильдериниң аайы-биле ажыглалын хайгаараар (үениң, тодарадылганың, немелдениң, даар байдалдың, чөрүлдээниң, сорулганың, чылдагаанның, деңнелгениң, туруштуң, кылдыныг аргазының тайылбыр домактары), оларга бижик демдектери шын салып өөренир. Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
	Кичээл-зачёт	1	Чагырышкан нарын домак	Билиглер	

			дугайында билиглерин хынаар	хыналдазы	
	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазы	1	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр, бижик демдектерин тайылбырлаар	Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Мергежилгелер чыындызы
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Эдертиг</i>	2	Бижиткен сөзүглелди дыңнаар, эдертигни чурум ьзугаар бжиир	Чугаа сайзырадылгазы, билиглер хыналдазы	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Сөзүглелдин тургузуу болгаш кол демдектери Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы	3	Сөзүглелдин кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлыры, утка талазы-биле чаңгыс аай болуру, кезектериниң аразында харылзаалыы) тодарадыр. Абзац – чугааның стиль-композициялыг үзүндүзү, ол микротемаларны аңгылап турар деп билир. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин ылгаар. Домактарның болгаш сөзүглелдин кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр. Сөзүглелдин тургузуун тодарадыр. Сөзүглелди тургузар база ону эде тургузарының кол хевирлерин	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Сөзүглелдер: www.tuvancorpus.ru

			(план, тезис, конспект, аннотацияны) ажыглаар. Сөзүглелдин дылының онзагайын сайгарар		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг «Кым болур мен?» азы «Төрээн Тывамга»</i>	1	«Кым болур мен?» азы «Төрээн Тывамга» деп темага 3-4 абзацтан тургустунган чогаадыг бижиир	Чугаа сайзырадылгазы	Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 9 класс, М.247
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Сөзүглел-биле ажыл</i>	1	Сөзүглелди кичээнгейлиг дыңнаар. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин (микротемаларын) тодарадыр. Утказын шын дамчыдар. Дылдын нормаларын сагыыр	Практиктиг кичээл	Сөзүглел
Стилистика болгаш чугаа культуразы	Эртем стилинин сөзүглелдерин тургузары. Илеткел бижири Солунга статья бижири («Баштайгы башкым») Резюмени тургузары Амы-хууда болгаш социал четкилерге	4	Ном болгаш чугаа стильдерин катаптаар. Ном стилинин янзыларын (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар, ооң кол жанрларынга сөзүглелдер тургузар (илеткел), публицистика (солунга статья), албан-херек (бодунга резюме бижиир). Чугаа стилинин бир хевири болур чагаалажылганы чорудуп өөренир	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 9 класс, дүрүмнерни номчуур

	чагаалажылга		(кижилерниң аразында амы-хууда чагаалар, социал четкилерге чагаалар бижиириниң онзагайы). Чагаалажылга үезинде чугаа культуразын, шын бижилгениң дүрүмнерин сагыыр, сөстөрни чөптүг ажыглаар		
Дыл дугайында ниити билиглер	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге түңнел	3	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдерин катаптаар, янзы-бүрү хевирлерниң ажылдарын кылыр	Кичээл-катаптаашкын Кичээл-мөөрей	Өөрөдилге ному Сөзүглел
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда эдертиг Ажылдың сайгарылгазы</i>	2	Түңнел хыналда эдертигни бижиир. Частырыглар-биле ажылды кылыр	Билиглер хыналдазы	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>«Төрөөн дылды өөрөнири чугула бе азы ...»</i>	1	Диспутка киржир. Бердинген айтырыгга хамаарыштыр бодалын илередир,бадыткап, түңнөп билер. Чугаа культуразын, диспуттун дүрүмнерин сагыыр	Кичээл-диспут	